

АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ

ТЕКСТУАЛНА И ФИЛОЛОШКА ОСНОВА КРИТИЧКОГ ИЗДАЊА ЊЕГОШЕВИХ ДЕЛА

Текстуалну основу за критичко издање књижевних дела, писама и других списа владике Петра II Петровића Његоша чине, свакако, прва штампана издања тих текстова а затим и њихови аутографи било да потичу од руке самог овог песника било да су сачувани у рукопису његових секретара или других лица. Објављено прво издање, на пример, *Горског вијенца* из 1847. године, представља основни текст од којег се мора полазити у приређивању критичког издања овог Његошевог дела. Истина, и рукопис *Горског вијенца*, који је сачуван у лесниковом аутографу од 1. до 1528. стиха (а објављен тек 1931. г.) у низу детаља може корисно послужити изради критичког издања, али само као „помоћни“ текст а не као примарни. Ово због тога што је текст првог издања *Горског вијенца*, и поред низа пропуста, грешака и недоследности којима се одликује (од којих се неке морају исправити у критичком издању), био прихваћен од читалачке публике, ево, већ 146 година. Прво издање било је читано, оно је прештампавано, од њега су прављена нова издања а од ових још новија, оно је у разним правцима утицало на своје читаоце, на обичне људе и на многе књижевне и друге ствараоце који су се *Горским вијенцем* одушевљавали, васпитавали, надахњивали, инспирисали, оно је, највише од свих осталих Његошевих литерарних остварења, донело касније сталну, непролазну славу свом ствараоцу као уметнику-песнику, оно је ушло у нашу културу и заузело једно од средишњих места у историји српске књижевности. Оно је, најзад, многим досадашњим генерацијама наших људи било и остало омиљено штиво и редовна ђачка и студентска лектира. А то ће, несумњиво, бити и убудуће. Због свега овога у изради новог издања *Горског вијенца*, погодито критичког, дужни смо полазити од његовог првог штампаног текста из 1847. године, при чему морамо водити

рачуна, о свим резултатима који су плод нових научних истраживања графиције, ортографије и језика овога текста. Аутентичан текст и језик поменутог првог издања *Горског вијенца* (а и других Његошевих књижевних дела, писама и осталих састава), донесен данашњом азбуком и правописом, основни је циљ који треба остварити у критичком издању. Тако донет тај текст мора бити пропраћен, наравно, одговарајућим филолошким коментаром, аргументованим објашњењима самог приређивача нарочито тамо где су у пишчевом тексту потребне приређивачеве интервенције, и све то, разуме се уз неопходно тумачење тога текста и ауторових мисли недовољно јасних савременом читаоцу, уз обавезан речник мање познатих речи и фразеологизама, што не искључује доношење и друге врсте разјашњења уколико се, по приређивачевом суду, за њих укаже потреба.

Пошто је у вези с начином издавања *Горског вијенца* досада код нас доста писано, нарочито са филолошке стране, ми ћемо се, разуме се, овде у великој мери задржати на овом Његошевом делу. Тако, на пример, не треба сметнути с ума да текст првог издања *Горског вијенца* репрезентује језик који у свакој црти не мора истовремено бити и одлика самог пишчевог језика, већ може припадати језику преписивача овога дела, који је био дужан да га јасно и читко препише ради давања у штампу, а што је у овом случају свакако учинио Милорад Медаковић. Наравно, и те црте, иако несвојствене Његошевом језику, морају остати у критичком издању *Горског вијенца*, јер оне представљају језик овога дела који се у највећој могућој мери мора сачувати у оваквом издању (као илустрацију овога навешћемо један пример: усамљену заменичку форму *њиове* 1204, која без - х - долази у првом издању *Горског вијенца*, морамо задржати и у критичком издању овога спева без обзира на то што у рукопису овога дела та иста форма гласи *њинове* и без обзира на то што остали овакви случајеви у првом издању *Горског вијенца* долазе са - х -: *њинова* 199, *њиовијех* 419, *њихово* 1045).

Имајући на уму познату чињеницу да је аутентичност текста једног писца повећана уколико знамо да је он непосредно учествовао у штампарској коректури свога дела, сматрамо да се таквој чињеници мора прилазити у пуној мери критички јер само ауторово учешће у коректури не обезбеђује аутоматски и успех пошто је дотични писац у овом послу могао бити неакрибичан, мање вешт па чак и немаран. Због тога се, кад полазимо од *Горског вијенца* из 1847. године припремајући критичко издање овога спева, морамо критички односити према познатом податку Милорада Медаковића, изнетом 1882. године, да је Његош лично вршио штампарску другу коректуру и последњу ревизију овога свога дела („он сам држаше друго поправљање и потоње прегледање“ каже поменути Његошев секретар). Да ли се овом податку може поклонити поверење чему су склони данас поје-

дини научници? Тешко, или бар засада врло тешко (док се не пронађу, евентуално, коректорски отисци с Његошевим интервенцијама о чијем постојању, крајем прошлог века, сведочи Милан Решетар да су се они тада налазили код Љубомира II. Ненадовића), тако да је у праву проф. Ристо Драгићевић који је, као што је познато, први посумњао у непосредно Његошево учешће у штампарској коректури *Горског вијенца*. Јер да бисмо примили као тачан поменути податак да је ова јписец лично вршио другу штампарску коректуру и последњу ревизију *Горског вијенца*, потребно је претходно одговорити на следећа питања:

а) зашто су остављене две текстуално исте, а језички у једном детаљу неистоветне, дидаскалије (прва, између 562. и 563. стиха: *Ноћ е мѣсечна сѣде око огнѣвахъ, и коло на велѣм' гувну пое*, и, друга, између 1209. и 1210. стиха: *Ноч е мѣсечна сѣде око огнѣвахъ и коло на велѣ гувно пое*) ?; ово није случај ни с једним другим прозним текстом у овом Његошевом делу, а што је несумњиво настало несналажењем преписивача на чисто *Горског вијенца* који је, према Његошевом обележавању, приликом премештања првобитно петог по реду кола на место другог по реду кола исправно пренео стихове али је грешком преместио и поменуту дидаскалију пре 562. стиха, а такође и ону која долази после 602. стиха (*полегаше*), при чему је направљена збрка: увела се радња која се дешава ноћу после 562. стиха, што нема никаквог оправдања јер се овде све одвија дању, а испуштена је поменута дидаскалија (*полегаше*) после 1226. стиха, после петог кола, иако је она ту неопходна јер се радња одавде па даље стварно дешава ноћу (стихови 1227—1307); да је писац *Горског вијенца* непосредно учествовао у коректури, свакако би приметио ову не малу прешку, која није ауторова, и исправио би је; каснији приређивачки за штампу нових издања *Горског вијенца* овај пропуст дуго нису увиђали, или нису били спремни да га отклањају, све до издања овог Његошевог дела које је 1959. г. приредио проф. Р. Драгићевић који је ову грешку најзад уклонио;

б) зашто је остао незавршен 2235. десетерачки стих (*А одъ тога . . . . .*) чији је други део у штампаном тексту (1847) донет са шест тачака, што је једини случај у целом *Горском вијенцу*?; да је лично вршио штампарску коректуру овога свога дела, Његош би свакако овај стих могао лако дописати, како је то учинио са 961. стихом у *Горском вијенцу*, који у рукопису овога дела непотпуно гласи *Овай држи за репъ а* у штампаном овом спеву (1847) налазимо: *Овай држи за репъ Аци-аца*;

в) зашто се у штампаном *Горском вијенцу* (1847) не налази потпун списак лица свих учесника у радњи овога спева, јер је познато да у овом попису недостају: *Вук Марковић, сват Турчић, сват Црногорац, један војник, други војник, један Цуца, ђаци, ђаче, момче* — који се иначе јављају у овом Његошевом делу; да је Његош лично вршио штампарску коректуру овога

свога дела, а и сâмога пописа лица у њему, овај пропуст он би свакако уочио и исправио; иначе, овај податак нас упућује и на то да је неко друго лице (М. Медаковић?) саставило овај непотпуни попис лица, а не Његош лично;

г) зашто је у попису лица у штампаном *Горском вијенцу* (1847) погрешно донето једно име: *Фератъ Зачиръ, Хавазбаша*, а не исправно како га је, у самом тексту *Горског вијенца*, Његош својом руком написао (*Фератъ зачир. кавазъ-баша*) и како је оно тако и одштампано у овом делу 1847. године: **ФЕРАТЪ ЗАЧИР. КАВАЗЪ-БАША**; да је лично вршио штампарску коректуру и ревизију *Горског вијенца*, а то значи и самог пописа лица, Његош би свакако ову грешку отклонио јер *зачир.* не представља део имена овога потурице већ присвојни придев: *зачирски* (в. даље);

д) зашто нису исправљене бар неке уочљивије штампарске грешке у првом издању *Горског вијенца* (1847) — ако је евентуално Његош лично вршио другу штампарску коректуру и последњу ревизију — као што су: *црногоскога* без - р - на насловној страни, затим *Роганъ* 18 (треба *Роганъ*), *Ивнъ* 22 (треба *Иванъ*), *Онаковога* 79 (треба *Онаквога*), *Сусфанъ* 101 (треба *Стефанъ*) и сл.

Све ово упућује на закључак да Његош лично није вршио штампарску коректуру а нарочито не последњу ревизију *Горског вијенца* — без обзира на то што је у време слагања и штампања овога свога дела у Јерменској штампарији све то време боравио у Бечу (од октобра 1846. до половине фебруара 1847. г.) — већ је то чинило друго лице (свакако М. Медаковић), или, пак, ако је у овој коректури чак и сâм песник учествовао, онда је он, овај посао обавио површно и немарно.

Данашњег приређивача за штампу критичког издања *Горског вијенца* и других Његошевих дела горњи закључак ослобађа обавезе да мора водити рачуна о евентуалном ауторовом уделу у формирању дефинитивне штампане верзије одређеног његовог дела кад је оно објављено „за живота писца“. Овај став није применљив на Његошев случај, и то не само, видели смо, на *Горски вијенац*, већ и на нека његова друга дела која су слагана и штампана у удаљеним местима од Цетиња, далеко од евентуалног непосредног утицаја самог аутора на њихов дефинитиван штампан лик (збирке песама: *Пустињак цетински* 1834, *Лијек јарости турске* 1834. штампане су на Цетињу, а такође и *Ода... Фердинанду I* 1835).

Речено је овде већ, полазећи од Његошевог случаја, да је прво штампано издање једног дела основа за приређивање критичког издања тога дела. Рукопис тога истога дела, и то онај с којег је вршено слагање у штампарији, ако је сачуван и ако је ауторов, има, без икакве сумње, одређен значај и за приређивање поменутог критичког издања дела о којем је реч мада, и у том случају, прво штампано издање дотичног дела и даље остаје

текстуални основ за нова издања. Комбинован приступ у овом поступку, а то значи консултовање и рукописа и првог издања једнога истога дела, може донети у неким правцима корисна решења за ново критичко издање тога дела. Ове користи има чак и кад сачуван пишчев аутограф одређеног штампаног дела не представља текст с којег је вршено слагање у штампарији већ чини прву верзију, концепт, први текст који се „из главе ставља на папир“ какав је случај, на пример, с непотпуним рукописом *Горског вијенца*. Познато је, како смо већ овде рекли, да је овај спев сачуван у Његошевом рукопису од 1. до 1528. стиха, али је утврђено да с овог аутографа није вршено слагање у бечкој Јерменској штампарији већ је то чињено с преписа на чисто овог спева који је сачинио свакако Милорад Медаковић, а који није сачуван или који до данас није пронађен. Но, и поред тога, овај и овакав рукопис може помоћи у решавању неких текстуалних и филолошких питања приликом припремања критичког издања *Горског вијенца*. За разлику од овог рукописног фрагмента, који обухвата више од половине стихова овог Његошевог дела (има 1528 од укупно 2819 стихова) и који је, како смо рекли, сачуван у пишчевом рукопису — посвета у овом делу (*Посвета. Праху оца Србије*), коју је Његош написао 1 (13) јануара 1847. у Бечу, сачувана је у препису његовог секретара Милорада Медаковића. Овај аутограф, како се види из аутентичних напомена забележених на њему, представља онај текст према којем је вршено слагање и штампање у Јерменској штампарији те због тога у пуној мери може бити користан и при изради критичког издања *Горског вијенца* односно текста *Посвете* у овом спеву.

Његошево дело *Лажни цар Шћепан Мали*, које је написао 1847, а штампано у Загребу и издато у Трсту 1851. године, није сачувано у рукопису, ни ауторовом ни преписивачевом, изузев првих 39 стихова написаних песниковом руком. Тај мали фрагмент, међутим, није део аутографа према којем је вршено слагање и штампање овога спева у „печатњи браће Жупана у Загребу“, јер је овај рукописни одломак писан славеносрпском ћириличком прафијом а *Лажни цар Шћепан Мали*, прво издање, одштампан је Вуковом реформисаном азбуком. Јасно је да је морао постојати рукопис овог Његошевог дела писан од почетка до краја Вуковом ћирилицом, према којем су вршили слагање у поменутој забречкој штампарији. За данашње критичко издање овог Његошевог дела мало шта може помоћи овај песников аутограф-фрагмент већ се у пуној мери мора полазити од његовог првог штампаног издања.

Свој спев *Слободијада* — који је под тим насловом изашао из штампе у Земуну 1854. године пошто га је Љ. П. Ненадовић објавио после песникове смрти — Његош је написао још 1835. године. Препис Вука Врчевића текста овог спева из 1835. г., под насловом *Слободијада*, до данас је сачуван и фототипски је из-

дат, а писан је, наравно, славеносрпском ћирилицом, мало упрошћенијом што се употребе појединих слова тиче. Поменути рукопис овога дела у неким правцима може помоћи приређивању његовог критичког издања мада је за ову сврху основно, наравно, прво штампано издање овога Његошевог спева.

Од Његошеве *Луче микрокозма*, која је написана 1845. и те године била одштампана у Београду, није сачуван ауторов рукопис ни преписивачев, тако да прво издање овога дела представља једини основ за његово критичко издање.

Две Његошеве дуже песме: *Кула Ђуришића* и *Чардак Алексића* 1847. године, написане свакако ове године а објављене у Бечу 1850. односно 1851. г., одштампане су Вуковом реформисаном ћирилицом. Рукопис њихов, ни песников ни преписивачев, до данас није пронађен. За критичко издање ових песама треба плазити, наравно, од њиховог првог штампаног издања.

Његошева збирка народних песама *Огледало српско* била је написана почетком 1845. а изашла је из штампе у Београду 1846. г. Рукопис овога дела, било Његошев било преписивачев, до данас је остао непознат јавности. Као и за друга досадашња издања овога дела, и за његово критичко издање треба полазити, наравно, од поменутог из 1846. г.

Што се Његошевих мањих песама тиче, њихова прва штампана издања остају и даље, наравно, основни текст на основу којег се приређује данашње њихово критичко издање. Од многих тих објављених песама Његошеви аутографи или рукописи преписивача нису сачувани; неке од њих, пак, сачуване су у рукопису других лица или у песниковом властитом аутографу, што ће корисно послужити приређивачу критичког издања тих стихова.

У вези с критичким издањем Његошевих писама треба рећи следеће:

а) уколико је сачуван оригиналан аутограф, издање треба приредити према рукопису, при чему обавезно регистровати чијом је руком текст писан: Његошевом, руком његових секретара или другог лица, односно треба указати на то да ли је Његош одговарајуће писмо само потписао или га писао у целини;

б) уколико је сачувана само копија одређеног писма, то обавезно треба истаћи, а ако се може открити и рука писара, то свакако регистровати;

в) уколико је сачуван и оригинал и копија неког писма издање приредити према оригиналу, с тим што треба указати на разлике ако евентуално постоје у поређењу ових двају текстова

г) уколико је сачуван само објављени текст неког писма без икаквог аутографа, онда издање приредити према том штампаном тексту, са филолошким коментаром који евентуално тај текст омогућује;

д) уколико су уз Његошева писма сачувани и прилози који су уз њих слати, обавезно издавати и те прилоге са свим потребним објашњењима;

ђ) писма упућена Његошу од стране других лица такође приредити за штампу и издати;

е) сва писма доносити у целини обухватајући и адресу, и почетне речи, и садржину, и комплетан потпис.

Филолошку основу за критичко издање Његошевих дела, а у првом реду *Горског вијенца*, представљају резултати досада обављених истраживања, који овом послу могу обезбедити успех. Ми данас добро познајемо: а) графију и правопис Његошевог рукописа *Горског вијенца*, б) графију и правопис првог издања овога дела (1847), в) графију и правопис рукописа и штампаног издања *Посвете у Горском вијенцу* (1847), г) графију и правопис низа других Његошевих штампаних песама (збирке: *Пустинјак цетињски* 1834, *Лијек јарост турске* 1834, затим *Ода... Фердинанду I* 1835), д) речник Његошевих стихова и неких његових писама, ђ) језик Његошевих дела, е) језик у коментарима *Горског вијенца*, ж) славенизме у Његошевим стиховима. Поред овога, што може чинити ужу основу за критичко издање Његошевих дела, постоје остварени резултати и оних испитивања који би улазили у ширу поменућу основу, а то су чињенице: а) да је описан низ данашњих дијалеката и говора Црне Горе, б) да познајемо језик владике Данила, Његошевог претка из прве половине XVIII века, а такође и цетињског владике Висариона с краја XVII столећа, и в) да је до сада објављен велики број докумената писан српским језиком на подручју данашње Црне Горе, и то не само из Његошевог већ и из ранијих времена. Све то може, у овом или у оном правцу, корисно да послужи решавању разних филолошких проблема с којима се среће приређивач критичког издања Његошевих дела.

Што се самог језика тиче, основни поступак при изради критичког издања Његошевих песничких дела, а и других његових списа, штампаних и рукописних, састоји се, пре свега, у утврђивању и чувању аутентичног језика *самих тих текстова*. То је један од најглавнијих задатака који приређивач критичког издања мора имати стално у виду. Он не треба да тежи успостављању власитог Његошевог језика у критичком издању дела овога писца већ, како смо рекли, у првом реду он преба да води рачуна о језику самог дела које је у питању. Никаква реконструкција Његошевог књижевног језика, онаквог какав је он био, или његовог његушко-цетињског народног говора у овом послу није примаран задатак (мада је ту реконструкцију, принципски посматрано, корисно умети остварити). Потпуно је непотребно, на пример, спроводити реконструкцију *ијекавизма* у данашњем издању Његошевог *Горског вијенца* јер је овај писац, стварајући ово дело, с војим намерним поступком поједине такве случајеве

сводио на *јекавизме*. Написавши их и одштапавши их са словом *ѣ*, које у његовом графичком систему има искључиву функцију обележавања гласовне секвенце *је* а не секвенце *ије* (што је честа појава у читавој славеносрпској писмености), такви примери треба са *је* да остану и у критичком издању *Горског вијенца* (дакле, једино су исправни случајеви као: *бјеле власе* 587, *вјенац* 12, *тјело* 2326, *гњездо* 10, *засљепило* 888 и сл., а не с апострофом: *б'јеле власе*, *в'јенац*, *т'јело*, *гњ'јездо*, *засл'јепило* и сл.). Ово не значи да Његош у свом језику није имао ијекавизам у наведеним примерима, не, он га је и те како имао, али га је намерно из горњих случајева искључио и свео га на јекавизам у свом десетерачком *Горском вијенцу* тако да је овде у њима сасвим депласирано успостављати ијекавизам.

Приређивач критичког издања Његошевог *Горског вијенца* мора бити максимално толерантан према понеким језичким недоследностима у овом делу. Он не сме ићи ка њиховом међусобном уједначавању јер би се тим поступком удаљио од оригиналног језика самог дела о којем је реч, а који, тај језик, он мора у свом издању сачувати у највећој мери. Тако, на пример, везник *ер(е)* 1793, 1955 итд. и *јер(е)* 194, 440 итд. долази с двоструким фонетизмом на свом почетку, што мора остати и у сáмом издању овога дела, јер представља одлику језика овог Његошевог пева; такав двојак изговор овога облика познат је, иначе, нашем језику. Ово што је речено за поменути везник важи и за гласовни дублет овде 1253 и овђе 113, 126. 322 у првом издању *Горског вијенца*, што такође, тако двоструко, мора остати у критичком издању овог Његошевог дела.

Поред језичких, могу се јављати и правописне недоследности које, наспрот овим првим, не могу остати у критичком издању. Тако, на пример, облици радног глаголског придева мушког рода с вокалним *р* пред крајњим *-о* (< *-л*): *се утро* и *се затро* нису на исти начин обележени у првом издању *Горског вијенца*:

а) Великаши, трагъ имъ се утр'о!	210
б) И да Богда, трагъ намъ се затро.	304.

Добро је познато да је српски језик у оваквим случајевима од давнина имао самогласничко *р* и да је оно овде постојало и у језику низа наших писаца XIX века, па и у Његошевом. Како наш данашњи књижевни језик не зна за вокално *р* у поменутих и сличних случајевима, јер се они данас изговарају двосложно (*у-тро*, *за-тро* и сл.), то је потребно у критичком издању *Горског вијенца* овде неким правописним знаком обележити самогласничко *р*. Таквим поступком приређивач критичког издања и правописно означава једну језичку особину која је одликовала *Горски вијенац*. Тиме се скреће пажња данашњем читаоцу овога дела, ненавикнутом на присуство самогласничког *р* у сусед-

ству других вокала, да одговарајуће стихове треба читати у десетерцу а не у деветерцу, јер примери о којима је реч у овом Његошевом делу имају три слога (*у-тр-о, за-тр-о*). Којим ће знаком обележити вокалност овога *р*, на приређивачу је да то одлучи и у напоменама тај свој поступак да образложи.

Приређивач критичког издања *Горског вијенца* мора добро познавати графију и правопис не само Његошевих рукописних и штампаних дела већ уопште славеносрпског периода наше штампане и писане речи. Много је деценија прелазило да прође, од времена када је *Горски вијенац* почео да се прештампава, да би се тек у наше време открило да се личност једне од потурица у овом Његошевом делу не зове *Ферат Зачир, кавазбаша* већ *Ферат, зачирски кавазбаша* (дакле, не ради се о делу имена овог потурице већ о присвојном придеву села одакле он потиче). За ово откриће податак пружа не само прво издање *Горског вијенца* (1847) већ и пишчев аутограф овога дела. Наиме, у тексту првог издања *Горског вијенца* (као што смо већ овде поменули) налази се **ФЕРАТЪ ЗАЧИР. КАВАЗЪ-БАША** 39 (исто долази и у Његошевом рукопису: *Ферат зачиръ. кавазъбаша*), док се у попису лица, учесника у овом Његошевом делу, одштампаном на почетку ове књиге из 1847. године, налази *Фератъ Зачиръ, Кавазбаша*. Добро познавање Његошевог правописа уопште, а такође и ортографије сâмог *Горског вијенца*, упућује приређивача критичког издања овог Његошевог дела само на једно решење: овај писац је помоћу тачке обележио скраћено писање речи (као што и ми данас чинимо) јер ту реч није написао ни одштампао са *зачиръ*, што би било нескраћено писање, већ са тачком на крају: *зачир.* — што представља скраћивање речи у писању (ради се о присвојном придеву *зачирски* који означава припадност селу Зачиру у Ријечкој нахији). Ту је, дакле, ауторово писање сасвим јасно и њега се мора држати приређивач критичког издања *Горског вијенца*. Писање: *Ферат, зачирски кавазбаша* овај приређивач мора спровести и у попису лица у *Горском вијенцу*, јер се за поменути списак лица, како смо већ овде рекли, не може тврдити да га је саставио сâм аутор већ је вероватније да потиче од неког другог лица које (а) није разумело да се ради о присвојном придеву *зачирски* и које (б) није донело, како смо већ поменули, потпун списак лица, учесника у овом Његошевом делу.

Приређивач критичког издања *Горског вијенца* мора критички преиспитати Његошев правопис како у рукопису тако и у првом издању овога дела, нарочито у вези с употребом зареза. Иако је понекад несигуран у употреби овога интерпункцијског знака, иако о томе постоји податак од М. Медаковића (1882) да је Његош давао њему и Д. Милаковићу да ова два секретара стављају „неуждне знаке (интерпункције) ће треба“ — ипак је писац *Горског вијенца* понекад правилно употребио зарез. То је,

поред осталог, учинио и у следећим стиховима које је у рукопису овога свога дела овако донео:

- а) многа, буле ваше кукајући,
     за мномъ црна клувка размотале   1196—1197,
 б) међу нама стати, на дебљати.   688.

а који су у првом издању *Горског вијенца* друкчије донети:

- а) Многа, буле¹⁾ ваше кукајући
     За мномъ црна клувка размотале
 б) Међу нама стати надебљати.

Пошто се у првом случају (а) ради о значењу: *Ваше (су) буле, кукајући, многа црна клувка за мном размотале*, дакле у питању су *многа црна клувка* а не *многе буле* (како су иначе разни преводиоци *Горског вијенца* на стране језике погрешно схватили полазећи од интерпункцијске непрецизности низа наших приређивача за штампу овог Његошевог дела), то је потребно горње стихове организовати правописно, поготово у критичком издању. Део реченице: *буле ваше кукајући* мора се значима интерпункције сасвим јасно одвојити од почетне речи *многа* и од следећег стиха да би се ова реч *многа* повезала са синтагмом *црна клувка* из следећег стиха с којим чини значењску целину. На тај смисао овог необичног редоследа речи у овим стиховима Његош је скренуо пажњу издвајањем помоћу зареза дела реченице *буле ваше кукајући*, а како ће то извести приређивач критичког издања *Горског вијенца* то мора он сам решити и образложити. (можда овако:

Многа — буле ваше кукајући,
 За мном — црна клувка размотале).

У другом горе поменутом случају (б) Његош је у праву што је ставио зарез иза глагола *стати* јер овде овај сажети глагол (< *стојати*) значи *боравити дуже негде, неко време бити негде*, тако да је зарезом аутор одвојио два инфинитива који нису уско синтаксички повезани између себе. Таква интерпункција овога стиха мора, наравно, наћи своје место и у критичком издању *Горског вијенца*.

Остављајући на страну даљи осврт на друга места у *Горском вијенцу* о којима је писано и о којима се предлажу одговарајућа решења за критичко издање овог Његошевог дела, поменимо да се са пуном критичношћу морамо односити и према језику текста писама овога владике при њиховом припремању за штампу. Оно што приређивачу за објављивање ових писама изгледа нејасно или погрешно у одређеном тексту, он то мора регистровати и, евентуално, образложити. Ништа не сме мењати

у оригиналу без одговарајуће аргументације. При руци ми је следећи податак. У овом писму Јеремији Гагићу од 12. VI 1846. г., а у издању тога текста у деветој књизи целокупних Његошевих дела 1955. године, овај владика, поред осталог, каже:

„И премда су у ријечи стојећи Црногорци ослобођени, али су тако намучени глађу и жеђу и ужасном нечистотом у тавници турској да су два или три и умрли, а прочи су готово сви бони и отекали, и да су још мало остали, сви би се у њој затрли, а бог зна и овако шта ће с њима бити“ (П. П. Његош, *Писма*. III. 1843—1851. — Београд (Просвета), 1955, 312). Међутим у рукопису овога писма, а то значи у Гагићевој копији, као и у копији овога писма у деловодном протоколу из Његошеве канцеларије, место *остали* налази се *стали* (< *стојали* ‚боравили‘ — уп. а) Архивско-библиотечко одељење „Музеја — Цетиње“, Приновљени рукописи 12. VI 1846, и б) Исходјашчи журнал, 1839—1847, IV, стр. 1366, бр. 38 — који се налази такође у поменутом Архивско-библиотечком одељењу). Глаголски облик *стали* с поменутиим значењем очигледно није био близак приређивачу за штампу овога писма 1955. године, те га је он изменио у *остали*, што се, заправо, не може чинити у једном критичком издању овога писма па и сваког другог текста.

*

Завршавајући овај осврт на текстуалну и филолошку основу неопходну за приређивање критичког издања Његошевих дела, треба истаћи да су данас у потпуности сазрели научни услови за успешно остварење овога посла. Наша култура и наша наука морају добити критичко издање свих Његошевих књижевних састава, писама и других његових списа, од чега би се убудуће полазило у припремању њихових нових издања (школских, популарних и сл.). Песник *Горског вијенца* одавно је то заслужио, јер је својим целокупним делом заувек задужио своје потомке који би му могли данас узвратити израдом и објављивањем критичког издања свих његових литерарних остварења и других текстова.

ЛИТЕРАТУРА

[Ристо Ј. Драгићевић], Петар Петровић-Његош, *Горски вијенац*. — Титоград (Графички завод), 1959, стр. XXIX + 236 + 1 карта са 28 слика и факсимила.

[Др Нико С. Мартиновић], Петар II Петровић-Његош, *Свободијада*. Фототипско издање. — Цетиње, 1967, стр. 5—21 + 1—191.

В. М. Г. Медаковић, П. П. Његош *последњи владајући владика црногорски*. — У Новоме Саду, 1882, стр. X + 184 + 1 слика.

Јевто М. Миловић, *Рукопис „Горског вијенца“ Петра II Петровића Његоша*. — Титоград (Црногорска академија наука и умјетности. Посебна издања, књ. 13. Одјељење умјетности, књ. 3), 1982, стр. 183 + 33 факсимила.

Александар Младеновић, *Белешке о језику и проблемима његовог изучавања у „Причањима Вука Дојчевића“ С. М. Љубиши*. (Прилог критичким издањима дела наших писаца). — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1974, књ. XVII-2, 1—29.

Александар Младеновић, *Напомене о транскрипцији и критичком издавању старих српских текстова из XVIII и XIX века*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1979, књ. XXII-2, 93—129.

[Александар Младеновић], Прота Матија Ненадовић, *Целокупна дела. Свеска 1: Мемоари. (Рукопис). Приредио Александар Младеновић*. — Београд (Српска академија наука и уметности. Одељење језика и књижевности. Критичка издања српских писаца IV), 1988, стр. 345 са 3 факсимила и једном сликом.

Александар Младеновић, *О издавању „Горског вијенца“ данас*. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1988, књ. XXX-2, 41—63.

Александар Младеновић, *За критичко издање „Горског вијенца“*. — Научни састанак слависта у Вукове дане. Реферати и саопштења, Београд, 1989, књ. 18, св. 2, 393—390.

Александар Младеновић, *Књига о Његошу. Студије и чланци*. — Београд („Књижевне новине“ из Београда и „Дечје новине“ из Горњег Милановца), 1989, стр. 318, са 20 факсимила.

Александар Младеновић, *Прилози о Његошу (VI)*. — Библиографски вјесник, Цетиње, XVIII / 1989, бр. 1—2—3, 237—243.

Aleksandar Mladenović

TEXTUAL AND PHILOLOGICAL BASIS FOR CRITICAL PUBLICATION OF NJEGOŠ'S LITERARY WORK

Summary

In this work the author points at the need of preparation of critical edition of Njegoš's literary works, poems and other documents. He emphasizes the fact that the textual basis of such edition should first of all be made upon Njegoš's first published works. Philological basis for such edition is found in former study on graphics, ortography and language of »Gorski vijenac« (The Mountain Wreath«) and other Njegoš's literary works, on language and ortography of Bishop Danilo and on same published studies and essays on folk dialects in Montenegro today.